

Ütopya, Karşı-Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği

Firdevs Canbaz Yumuşak*

Özet

Platon'un *Devlet*'inden beri ideal bir toplum düzeni isteği insanlığına ütopya tasarlamaya götürmüştür. Öte yandan ütopya, özgürlükten, eşitlik adına vazgeçilmesi ütopya totaliteryen bir tasarıya dönüştürmüş bu da ütopyaların, karşı-ütopyasını da beraberinde getirmesine yol açmıştır. Karşı-ütopyaların ortak özelliği, toplumları gelecekte bekleyen tehlikeleri göstermektir. Ütopya, Avrupa merkezli bir türdür. Müslüman toplumlarda ütopyanın gelişmemesi İslam ile ilişkilendirilmiş, İslam medeniyeti içinde yazılan metinlerin dünyayı değiştirmeye yönelik değil süslemeye yönelik olduğu iddia edilmiştir. Türk edebiyatında ilk ütopik metinler ise yıkılmaya yüz tutan Osmanlı Devleti'ni kurtarmaya yönelik çabalarla paralel yazılan rüyalar. Bir başka bunalım dönemi olan Servet-i Fünûn'da da Yeşil Yurt girişimi gibi ütopyalara rastlanır. Cumhuriyetin ilanından sonra 1930'lu yıllarda ulus-devlet düşüncesini destekleyen ütopya türünde romanların yoğun olarak yazıldığı görülür. 1965'ten sonra geleceğe dönük karamsar bakış öne çıkmakta, bu nedenle edebiyatımızda ütopya çok karşı-ütopya yazılmaktadır. Bu durum sosyal hayatla da yakından ilişkilidir. Dolayısıyla edebiyatımızdaki karşı-ütopyaların, sosyolojik birer ikaz olarak değerlendirilmesi de mümkündür.

Anahtar Kelimeler

Ütopya, karşı-ütopya, hümanizm, İslam ve ütopya.

* Yrd. Doç. Dr., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, TDE Bölümü – Ankara / Türkiye
cfirdevs@etu.edu.tr

Giriş

İdeal bir toplum düzeni isteği insanoğlu için hep vazgeçilmez olmuştur. Mevcut sistemin aksayan yönlerini eleştiren ve ideal hayat tarzını anlatan bu hayali “toplumsal projelere” ütopya adı verilir. Bu türün ilk örneği Platon’un (M.Ö. 427-347) *Devlet* (M.Ö. 375) adlı eseridir. Bu tür metinlere “ütopya” adını veren kişi ise, bir Rönesans düşünürü olan Thomas More’dur (1478-1535). More, Yunanca “ou” yok ve “eu” iyi kelimelerinin ortak sesi “u” ile yer anlamına gelen “topos”u birleştirerek “var olmayan iyi yer” anlamını çağrıştıran ütopya kelimesini eserine ad olarak seçer. Ütopya da aile, cinsellik, mülk, pedagoji, mimari ve kentçilik, yönetim, din, teknoloji, ekoloji gibi hayatın her alanını kapsayan son derece farklı konular işlenebilir. Roman formunda yazılabileceği gibi anlatı türünde örnekleri de vardır. Bu yazı çerçevesinde türün sınırlarının çizilebilmesi bakımından Engin Kılıç’ın “Tanzimattan Cumhuriyet’e Edebi Ütopyalara Bir Bakış” başlıklı makalesinde yaptığı ütopya tanımı esas alınacak, Türk edebiyatındaki örnekler bu tanımdan yola çıkılarak verilecektir. Kılıç’ın tanımı şöyledir: “Modernite’nin ve insan aklına güvenin ürünü olan; seküler bir dünya görüşü üzerine bina edilen; ‘şimdi ve burada’dan farklı bir zamanda ve/veya yerde geçen; mevcut düzene açık ya da örtük eleştirel bir bakış içeren; ana teması bu düzene alternatif bir ideal toplumu zihinde canlandırmaya yetecek kadar ayrıntılandırılmış kurmaca anlatı” (2004: 73). Ütopyada kurgulanan bu ideal, aslında bir kişinin ya da grubun idealidir ve yazarın düşü olarak kabul görülebilecek kusursuz dünya ideali, yirminci yüzyılın başından itibaren eleştirilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla ütopyalar zamanla tersine bir işleve bürünmüştür ve böylece karşı-ütopyalar ortaya çıkmıştır.

Krishan Kumar, ütopya literatürünün başvuru kaynaklarından *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı-ütopya* adlı kitabında, karşı-ütopya için şöyle der:

“Karşı-ütopya’yı genel bir terim olarak, bazen ‘distopya’ ya da –nadiren- ‘kakotopya’ denilen şeyi içine alacak biçimde kullanıyorum. Görünüşe göre ‘kakotopya’yı -kötü bir yer- Jeremy Bentham icat etmiştir ve sonradan ona John Stuart Mill’in bulduğu distopya katılmıştır. Westminster için bir Parlamento Üyesi olan Mill, 1868’de Avam Kamarası’ndaki bir konuşmada muhalifleri ile alay etti: ‘Onlara ütopya demek fazla bir iltifat olacaktır; onlara daha çok dis-topya ya da kako-topya demek gerekir. Genelde ütopya denilen şey, gerçekleşmesi için fazla iyi olan şeydir; ama onların hoşlanıp gördükleri şey gerçekleşmesi için fazla kötüdür.’” (2006: 172)

Kitabın orijinal ismindeki anti-ütopya teriminin çevirmen tarafından Türkçede karşı-ütopya ile karşılandığı görülmektedir.

Booker'ın tercih ettiği kelime ise distopya'dır. Distopya, Yunanca "dus" = "zor" ve "topos" = "yer" sözcüklerinden türetilen bir terimdir. Ütopya'nın, olumsuzluk anlamı veren "u" öneki ile "topos" sözcüğünden üretilerek "olmayan-yer"e işaret etmesi gibi "distopya" terimi de "zor/zorlu-yer"i anlatılır (Sarcey 2003: 149). Güven Turan "Bu nedenle, yirminci yüzyılın ütopyalarına 'anti-ütopya' ya da, daha yenilerde 'dystopia' denilmektedir. Gene de, anti-ütopya terimi çok daha geçerlidir" diyerek kavramı tanımlamakta ve tercihini belirtmektedir (2004: 64).

Booker, her zaman birbirinin yerine kullanılmasa da türün, distopya, negatif ütopya, antiütopya, heterotopya ve kakotopya ile tabir edildiğini söyler. Örneğin Elliott'tan yapılan bir alıntıda "negative utopies" teriminin de kullanıldığı görülmektedir (Booker 1994: 16). Karşı-ütopya tabiri, farklı kelimelerle de karşılanabilmektedir. Örneğin, Ömer Türkeş karşı-ütopyayı "kara-ütopya" olarak tanımlar (2005: 86). *Ütopyalar Sözlüğü*'ndeki bir başka tanıma göre, distopya toplumumuzun belirleyici çizgilerinden birinin acemice azması sonucu kötüye gitmiş bir gelecek dünyanın betimidir. Reklamın egemenliği altındaki toplum, ekolojik veya enformatik karşı-ütopyalar aynı zamanda bir distopyadır denir (Sarcey 2003: 148-149). Öte yandan Nail Bezel, karşı-ütopyaları ele aldığı *Yeryüzü Cennetlerinin Sonu* (2001) adlı kitabı için alt başlık olarak "ters ütopyalar" kelime grubunu seçmiştir. Karamsar gelecek tasavvuru olan romanlar, bu makalede karşı-ütopya terimi ile anılacaktır. Öncelikle dünya edebiyatında ütopyanın ve karşı-ütopyanın gelişimi izlenecek daha sonra Türk edebiyatında bir edebî tür olarak ütopyanın gelişimi yani ütopya geleneği ele alınacaktır.

İlk Ütopyalar

İlk ütopya olan Platon'un *Devlet*'i, form olarak edebî yapının dışında kalmaktadır. Bu yapıtı, felsefi bir ütopya olarak sınıflandırmak daha doğru olur; ancak burada bir ilk metin olarak anılması uygun görünmektedir. *Devlet*, ideal devletin nasıl olacağını anlatır. Platon'un açtığı bu ütopyik devlet anlayışı yolu, gelecekte hem Doğu hem de Batı felsefelerinde temsilciler bulmuştur.

Thomas More da, roman tarzında yazdığı *Ütopya* (1516) adlı eserinde ütopyik bir devlet tasarımı ortaya koyar. *Devlet* ve *Ütopya*'dan sonra Rönesans döneminin bir diğer ütopyası Tommaso Campanella'nın (1568-1639) *Güneş Ülkesi* yayımlanır. Campanella eserini kaleme alırken, Platon ve More'un eserlerinden etkilendiğini açıkça belirtmektedir. Campanella'nın

ütopyasını Francis Bacon'ın (1561-1626) *Yeni Atlantis*'i takip eder. Bacon'ın felsefesinin odağı bilimdir.

Ütopyanın Batı'da böyle bir seyri varken Doğu'da Platon'dan etkilenerek ütopyasını kuran Fârâbî (870-950) görülmektedir. *Medînetü'l-Fâzıla* (*Faziletli Şehir*) adlı eserinde böyle ütöpik bir devlet tasarlayan Fârâbî'ye göre, insanlar yardımlaşarak bir arada yaşmalıdır. Doğu'dan anılabilecek bir başka önemli eser İbn-i Tufeyl'in (1106-1186) *Hayy Bin Yakzan* adlı romanıdır. Bu roman insan eli değmemiş tabiatta sadece fitrî aklın yönelişleri sayesinde bir insanın neyi başarabileceğini konu edinir. Dünyada felsefi romanın olduğu kadar Robinsod/Adasal roman türünün de ilk örneği olan roman, Batı'da 14. yüzyıldan başlayarak büyük yankılar uyandırmış, en çok okunan kitaplardan olmuştur (İbn Tufeyl 2006: 11).

Ütopyayı Hazırlayan Şartlar

Birçok sosyalist tarihçi *Ütopya*'yı ilk komünistçe yapıt kabul etmişlerdir. Hümanistler ise *Ütopya*'yı 'Hıristiyan Rönesansının Programı' ilan etmişlerdir. Thomas More gerçekten de, tam anlamıyla bir Hümanisttir. *Ütopya* da Avrupa'da hümanist akımın önemli yapıtlarındandır.

Hümanizm dönemi, yani, Ortaçağ'dan sonra Rönesans, Aydınlanma, Pozitivizm gibi hareketlere bağlı olarak gelişen süreç, insanın gerçek anlamda semavi, ilahî değil; tamamen beşer üretimi olan sanal tanrı kavramına karşı mücadelesinde başarılı olduğu, tanrının yerini aldığı bir dönemdir. Hümanizm Avrupa'da, insanların Hıristiyanlığa olan inançlarının tamamen sarsılmasıyla ortaya çıkmıştır. Ortaçağda aslından saptırılmış Hıristiyanlığın insanlar üzerinde tanrı adına ortaya koydukları zulüm ve baskılara karşı bir tepki olarak doğmuştur. Hümanist düşünce, tanrıyı yok sayan, reddeden 'yüce insan', hatta 'tanrı insan' kavramını getirir. Tahrif edilmiş Hıristiyanlık inancı sonuçta hümanizmi, bütün dinleri kendine cephe almaya götürmüştür. Cioran'a göre ütopya, Tanrı'ya bir meydan okumadır: "Prometheus Zeus'tan iyisini yapmak istemiştir; irticalen yaratıcılığa soyunan bizler de Tanrı'dan iyisini yapmak, kendisinininkinden üstün bir cennetin getireceği aşağılamayı O'na yaşatmak, tamiri imkânsız kaldırmak; Proudhon'un sözcükleriyle söyleyecek olursak, dünyayı 'mukadderatsız kılmak' isteriz" (1999: 105).

Rönesansla, insanların artık sadece ahiretteki mutlulukla yetinmeyip dünyada da mutlu olmayı ister hâle geldiklerini, İslamiyet'in ise dünyayı bir imtihan yeri kabul ettiğini belirten (1988: 16) Özgül, Müslüman toplumlarda ütopyanın gelişmemesi ile ilgili şunları söyler:

“Hiçbir İslam edibi mütefekkeri ve mütekidi geçici bir süre kalacağı imtihan yerini döşeyip, süsleyip bir daimi ikametgâh oluşturmayı düşünmez. Sadece iki ad bu genellemenin dışındadır. Biri, İslamiyye mezhebinin ilk imamı olan Hasan Sabah (ö.1124)’tır ki, Alamut Kalesi’nde bir yalancı cennet kurmuştur; diğeri ise, Endülüs filozoflarından Ebu Cafer İbn-i Tufeyl’dir (ö. 1186). İbn-i Tufeyl’in *Hayy Bin Yakzan* adlı romanı ‘robinsonad’ türünün Doğu ve Batı âlemindeki ilk örneklerindedir. Hayy’ın ıssız bir adada tek başına geçen yıllarını işleyen bu eser, kişinin akli yoluyla da Allah’a iman edebileceğini göstermek için yazıldığından imtihan salonunu değil, imtihan edileni anlatmaktadır. Fırvun’un yalancı cenneti karşısında duran Hazret-i Musa motifi, yeryüzü cennetine ağır basan öbür dünya cennetinin sembolüdür ve bu iki zıt hayal arasında ilahiyet lehindeki denge, Tanzimat sonrasının aydınında dünyevi ütopyelerin lehine olarak bozulur.” (1988: 136)

Bu noktada konuya bir başka pencere açan Akçay, “Batıdaki kahramanlar kendilerini daha çok dışarıda var etmeye çalışırken Doğudaki birey kendine yönelerek ütopyasını kurmayı dener” (2001: 40) diyerek anlayış farklılığına dikkat çeker. Doğu’nun bireysel ütopyalarının ‘insan-ı kâmil’e ulaşma süreci üzerine yazıldığını söyleyen Akçay, ideal insanın ise peygamber olduğunu vurgular (2001: 44). Kumar ise “batı dışı ya da Hıristiyanlık dışı herhangi bir kültürde batı ütopyasına ve ütopyacı geleneğine benzer bir şey yoktur. Bunun neden böyle olduğu sorusunu yanıtlamaya kendimi yetkili görmüyorum ama bir din olarak Hıristiyanlığın doğası ile ne dünyevi ne de dünyevi olmayan, dünya üstü cenneti, ‘yeni bir cennet ve yeni bir dünya’yı benzersiz harmanlaması ile neredeyse kesin olarak ilişkili bir şey olmalı” (2006: 15) derken din ve ütopya arasındaki sıkı bağlantıyı işaret etmektedir.

Tartışmanın üzerinden yürüdüğü kavramlara bakılacak olursa ütopya hazırlayan şartların toplumların kültürel, dini ve tarihi değerleri ile ne kadar ilgili olduğu görülmektedir. Öte yandan ütopya kavramını ele alanlar, ütopyanın edebi bir tür olarak pek çok edebi tür gibi Avrupa merkezli olduğunu, dolayısıyla değerlendirmelerin de Avrupa merkezli olacağına dikkat çekmişlerdir. Hatta ütopya ile ilgili Türkçede yayımlanan kaynaklarda bu mesele ele alınırken kimi süreli yayınlarda mesele “Doğu Ütopyaları” başlığı altında incelenmiştir.

Ünsal Oskay, Doğu toplumlarında ütöpik düşüncenin olmayışının nedenleri üzerine şunları söyler: “Bu toplumların kültürlerinde yaşanan hayattan ve toplumdan daha iyisi, toplumun mevcut durumunu, yitirilmiş eski günlerdeki durumuna döndürebilmeyi vaat eden Sadi’nin *Bostan*’ı gibi

regressive ve *moralist* esaslı kitaplar görülebilmektedir. Moralist oluşunun nedeni ise, ‘Şark’taki tek özne olan hükümdarın’ siyasal iradesinin ancak bu iradenin sahibi olan öznenin kendi moral anlayışındaki düzelme ile sınırlandırılabilir oluşudur. Bu iradeyi sınırlandıracak bir dışsal iradenin dinde ve siyasal kültürde meşru sayılmamasıdır. Çoğulcu (monistik olmayan) bir siyasal yaşamın ve böyle bir toplumun hukukunun bulunmayışıdır. Bu nedenle, Doğu düşüncesinde *ütopya* yoktur. Moralist ve *regressive* (geriye yönsemeci) düşünceler vardır.” (1993: 8).

Oskay’ın söyledikleri daha ufuk açıcı bir tartışmayı hatırlatır. Hilmi Yavuz’un Müslüman Doğu toplumlarında bir edebî tür olarak roman yazılmayışından *Kur’an*’ın otoritesinin sorumlu tutulması ile ilgili aktardıkları son derece dikkat çekicidir. Yavuz’un aktardığına göre Edward Said diyor ki, “merkezdeki metin (*Kur’an*), Arapça olduğu ve İnciller ve Torah’tan (Eski Ahid’in ilk beş kitabı) farklı olarak üniter ve tamamlanmış olarak verildiği için (Müslüman toplumlarda) metinsel gelenekler restore edici değil, destekleyici olmuşlardır: ‘Bütün Öteki metinler, taklid edilemez olan *Kur’an*’a göre, ikincildirler.’” (Yavuz 2003: 122, Said, 1985: 199.). Yavuz’a göre Said’in kanıtlamak istediği, İslam’ın entelektüel geleneğinde edebî etkinlikle ‘alternatif bir dünya yaratma ya da verili Dünya’yı değiştirme veya çoğaltma arzusu’nun bulunmadığıdır.

“Ona göre Müslümanlar, Hz. Peygamber’in tamamlanmış, eksiksiz bir Dünyagörüşü sunduğu kanısındadırlar ve Arapça’da ‘sapkınlık’ (‘heresy’) anlamına gelen ‘Bid’a’ kelimesinin, aynı zamanda ‘yenilik’ anlamına gelmesi bundan dolayıdır. ‘İslam’, diyor Said, ‘Dünya’yı ne eksiltecek ne de arttıracak bir Dünya olarak görür.’ Bu nedenle de mesela, *Binbir Gece Masalları* gibi metinler, süslemeci metinlerdir, -Dünya’yı tamamlamaz, Dünya üzerinde oynarlar. Müslümanlar, Dünya’nın, edebî bir etkinlikte, değiştirilmesini düşünmezler bile!” (Yavuz 2003: 124).

Hilmi Yavuz’un Edward Said’den aktardığı düşünceler, yani Müslüman toplumlarda Dünya’nın bu hali ile tamamlanmış olduğu düşüncesi, metin geleneğini Dünya’yı değiştirmeye, dönüştürmeye ya da ütopyacı amaçlar doğrultusunda “düzeltmeye” değil de var olanı süslemeye yöneltmiştir.

Ütopya, Karşı-Ütopya İlişkisi ve Karşı-Ütopyanın İlk Örnekleri

Bir insanın veya bir topluluğun ütopyasının bir başkasının kâbusu olabileceği açıktır. Krishan Kumar’a göre karşı-ütopya en başından beri ütopyayı gizlice takip etmiştir (2006: 172). Kumar’ın böyle söylemesi ütopyanın kendi içinde karşı-ütopyasını barındırmasından kaynaklanır. Ütopyalarda sınırlı akıllar tarafından mükemmel olduğuna inanılan bir sistem inşa edilir. Bu sistemin aksamadan işlemesi için insanların düzene uyması ge-

rekmedir. Ütopyanın bu şekilde, insan iradesini ortadan kaldırması başlı başına bir sorundur. Cioran, insanın iradesi ile iyi olamayacağını söylerken insana güvenmediğini ima eder: “Az ya da çok seçilmiş kul olmak bir yana, az ya da çok cehennemlikleriz. İnsanların artık birbirine zarar vermediği bir toplum mu kurmak istiyorsunuz? Oraya sadece irade yitimine uğramışları sokunuz” (1999: 106). Bu da ütopyalarda insanların seçim yapma noktasında neden o kadar pasif oldukları konusunda fikir vermektedir. Bu cümleler İslam, ütopya, insan ve irade bağlantıları üzerinden düşünmeyi gerektirmektedir.

Bülent Somay, ütopyada her şeyin yolunda gitmesi için kölelere ihtiyaç duyulduğundan bahsederek Thomas More’un *Ütopya*’sını eleştirir:

“Ütopya tasarımının totalitaryanizmi de buradan gelir. Her ütopya tasarımı totalitaryen bir tasarımdır. Ve bu da ötekiyi tamamen ortadan kaldırarak, her şeyi o total yapı içinde içererek, onun dışında kalanları da yok sayarak kurulur. Bu söylediğim –her ütopyanın totalitaryen olduğu- zaten benim sözüm değil, Berdyaev’in temel tespiti: ‘Her ütopya totaliteryendir, her totaliteryen rejim ütopyacıdır.’ Bu totaliteryanizm de ancak ötekini yok sayarak var olur. Ama tıpkı ötekiyi yok sayan Yunan şehir devletleri gibi aslında öteki olmadan da olamaz.” (2001: 8).

Öte yandan Somay, ütopya ile ilgili çok önemli bir başka sorunu gündeme getirir. Ütopyada özgürlükten, eşitlik adına vazgeçilmiştir; ama çoğu zaman bu, göz ardı edilir: “Özgür kelimesini biz sonradan yapıştırdık ütopyaya. Yani biz aslında Karl Kautsky’nin oyununa geliyoruz. Kautsky on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Thomas More’ı keşfedip ‘işte ilk sosyalist’ diye lanse etti. Ondan sonra biz paçamızı bundan kurtaramadık. [...] O özgürlük falan istemez. Ütopya kavramının ilgili olduğu şeyler şunlar” adalet, eşitlik, dayanışma ve kardeşlik (2001: 8-9). “Ama özgürlük kavramı hiçbir zaman devreye girmez ütopyalarda. Çünkü özgürlük tam da ütopyanın yıkımıdır” (2001: 9).

XX. yüzyılda bir Rus yazar olan Yevgeni Zamyatin’in *Biz* (1924) adlı romanı ile başlayan karşı-ütopya romanı, yoğun çatışmalar içeren bir yapı olması bakımından oldukça ilgi çekici olmuştur. Zamyatin’in romanı *Biz*’i, Aldous Huxley’in *Yeni Dünya* (1932) adlı romanı izler. Bu türün dünyada en yaygın bilinen örneğini, “big brother” kavramı ile hayatımıza giren George Orwell’in *1984* (1948) adlı romanını da anmak gerekir. Yazar, romanında totalitarizmin egemen olduğu bir dünyayı tasvir eder. Ray Bradbury’nin *Fahrenheit 451* (1953) adlı romanı da yine bu türün başarılı örneklerindedir.

Karşı-ütopyaların ortak özelliği, toplumları gelecekte bekleyen tehlikeleri göstermektir. Bu tehlike bazen, makineleşen bir toplumda insanın duygu, düşünce ve değer sistemleri ile yok olup gitmesi bazen de, insan özgürlüklerinin, demokratik hakların kurulacak bir despotik devlet tarafından yok edilmesidir. Bütün bu bilgiler ışığında ütopyaların, edebî geleneğimizde seyrini incelemek çok daha sağlıklı olacaktır.

Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği

Tanzimat ile başlayan Osmanlı Devleti'nin idamesi için neler yapılabileceği ile ilgili tartışmalar, Prens Sabahattin'in "Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?" başlıklı kitabı ile gelecek tasarımının en üst düzeye ulaştığı dönemlerden biridir. Dolayısıyla ütopyik eğilimli metinler de o dönemlerde ortaya çıkmaya başlamıştır. Geleceğe dönük olma özelliği ütopyik anlatıların vazgeçilmez bir yönüdür. Engin Kılıç, "Türk edebiyatında ütopya olmadığı yönünde genel kabul gören bir görüş vardır. Bu görüş bütünüyle yanlış değilse de, farklı bir formülasyona ihtiyaç duyar. Yani, Türk edebiyatında ütopyalar vardır, ancak hem büyük ölçüde kanon dışında kalmış, unutulmuşlardır, hem de zaten bizim bugün kullandığımız anlamda ütopya kavramıyla tam olarak örtüşmezler" (2004: 85) der ve rüya formunda yazılan ilk ütopyik metinleri işaret eder.

M. Kayahan Özgül, meseleyi Osmanlı üzerinden ele alır. Batının aslında yarının dünya devleti modelinin Osmanlı olduğuna dikkat çeker:

"Thomas More, Türk misyonerlerinin Hıristiyan ülkelerine girmesine mani olunmaması gerektiği fikrindedir. Tommaso Campanella, taassubun olmadığı yer diye Osmanlı devletini bilir: 'Eğer ben bir mezhep kurmak isteseydim İtalya'da kalmaz, Almanya'ya veya Türkiye'ye giderdim.' Sonraları Toynbee ve onun gibi düşünenler, Osmanlı'yı gerçekleştirmiş ütopya olarak gördüklerini açıkça söylemekten çekinmeyeceklerdir: 'Bazı fikir adamları, bilhassa başta A.Toynbee olmak şartıyla yarının dünya devletinin şeklini daha fazla Eflatun'un 'cumhuriyet'ine benzeyeceğini iddia ederler. A.Toynbee bu şekli en büyük muvaffakiyetle Osmanlı İmparatorluğu'nun tatbik ettiğini ileri sürer ve yarının dünya devleti modelinin Osmanlı İmparatorluğu olacağını iddia eder (1988: 153).

Özgül'e göre, devletin gerilemeye başlaması, Batılılar'ın "dünya devleti modeli" olarak gördükleri Osmanlı'yı yeni modeller aramaya iter. "Böylece dünün ütopya devleti, ütopyik hasretini Batı'dan tatmine çalışır; bozulan yapısının ideal açığını Batılı ütopyalarla kapamağa çalışarak gerçekte birkaç asır evvelki kendisine rücu ettiğini anlamaz" (Özgül 1988: 153). "Batı yazınında yapılan ilk çevirilerin ütopya olması da ilgimizi çekmektedir"

diyen Arslan Kaynaradağ, 1862’de Fénelon’dan çevrilen *Tercüme-i Tele-mak*’daki (1699) Salante’nin karşımıza çıkan ilk Avrupaî ütopya olduğunu söyler (1993: 12).

Türk edebiyatında ütopya bağlamında anılan ilk eserler rüyalarlardır. Türk edebiyatında gelecek tasavvuru rüyalarla birlikte gündeme gelir. Rus ütop-yaları üzerine çalışan Birsen Karaca, özellikle 20. yüzyıldan önceki döneme ait olan Rus edebiyatında, yazarın ütopyasını eserdeki figürlerden birisinin (genellikle de odak figürün) uyurken gördüğü bir rüya olarak sunduğunu söyler (1994: 55). V. Şestakov’a göre, Rus edebiyatında görülen bu eğili-min nedeni ütöpik eserlerin çok uç sosyal problemlere değinmesi ve bu nedenle yöneticiler tarafından tehlikeli olarak görülmeleleridir. Benzeri bir durum Türk edebiyatı rüyaları için de geçerlidir. Çünkü söz konusu rüyalar sosyopolitik içeriklidir. Bu konuda yapılmış en kapsamlı çalışma M. Kayahan Özgül’ün *Türk Edebiyatında Siyasî Rüyâlar* adlı kitabıdır. Özgül, rüya ile ilgili olarak şöyle demektedir: “Aslında rüya, hayatın ‘gerçek’e karşı yarattığı bir savunma mekanizmasıdır. Bununla beraber, sosyal ve siyasî etkinin fazlasıyla güçlü olduğu zamanlarda, bu etkiyi yok etmek, bastır-mak, muhakeme etmek yahut karşısına alarak muhalefetini belli etmek için rüyaların şuursuzca kullanıldıkları görülür. Bazen de rüya bir kaçış olur ve ütöpik mekanlarda, düzenlerde yaşanacak bir hayatın hasretini aksettirir” (2004: 6). Kayahan Özgül, rüyaların düzeni eleştirmek ve yeni bir dünya kurgulamak için yazıldığını vurgular (2004: 21-22). Özgül, Namık Kemal’in rüyasını özü açısından örneksiz ve öncü, Türk edebiyatında ilk ütöpik anlatı ve “geleceğe dönük” hikâye olarak kabul eder. Kılıç-zâde İ. Hakkı’ya ait olan rüya, 1329’da *İctihad*’da “Timsâl-i Emel” imza-sıyla yayımlanan “Pek Uyanık Bir Uyku” adlı rüya, rüya adıyla yapılan eleştiri geleneğinin önemli örneklerindedir. Bu rüyada Batıcuların bütün hedefleri özetlenmiştir. Celal Nuri’nin, *Târih-i İstikbâl* adlı bir seri kitabı ve Molla Dâvut-zâde Mustafa Nâzım’ın “Rüyâda Terakki ve Medeniyet-i İslâmiyyeyi Ru’yet”i de (1913) önemli rüya metinleridir.

Türk edebiyatında ütöpik metinlerin rüyalarla başladığı daha sonra ise özellikle roman türünde devam ettiği görülmektedir. Son yıllarda ise biçim ve içerik olarak tam anlamıyla ütopya ve karşı-ütopya olarak tanımlanabi-len romanlar yazılmaktadır. İsmail Gaspıralı’nın (1851-1914) *Darürrahat Müslümanları*’ndaki (1887-1889) Darürrahat, Türkçe edebiyatın ilk ütöpik ülkesidir. Ayşenur İslam’ın dediği gibi (2007: 291) eser hem Türkçe yazılmış ilk ütöpik roman olmak hem de Doğu ve Batı ütopyacılığını sen-tezlemek bakımından oldukça dikkat çekici özelliklere sahiptir. Türk edebiyatında ütopyanın geleneğinin izleri sürülürken Servet-i Fünun ütopyası unutulmaması gereken bir başka denemedir. “Yeşil Yurt” ideali *Servet-i*

Fünûn'da toplanan ve yine aynı isimle anılan akımın önde gelen temsilcileri tarafından ortaya konulmuştur. Yeşil Yurt girişimi temelde bir çeşit gerçeklerden kaçıştır. Topluca Yeni Zelanda'ya göç etmeye karar verirler. Yeşil Yurt hayalini kuran edebiyatçılar içinde akımın en güçlü ve en kıdemli ismi olan Tevfik Fikret başı çekmektedir. Mehmed Rauf, Hüseyin Kadri, Dr. Esad Paşa, Hüseyin Cahit, Süleyman Nesip, Ahmet Hikmet Müftüoğlu da bu hayali kuran edebiyatçılar arasındadırlar. Yeni Zelanda'ya topluca göç hayali suya düştükten sonra Hüseyin Kazım Kadri, Manisa'nın Sarıçam Köyü'ndeki arazisine bir çiftlik yaptırarak Yeşil Yurt'u burada kurmayı teklif eder. Tevfik Fikret bunun üzerine "Yeşil Yurt"u (1899) yazar. Tevfik Fikret'in "Ömr-i Muhayyel" (1898) adlı şiirinde de özlenen bir hayale dair ipuçları vardır. Yeşil Yurt, Servet-i Fünûncular için bir hayal olarak kalır. Bunların "hayallerinin şekillenmesinde Thomas More'un Utopia'sı ile Tommaso Campanella'nın Civitas Solis'inin büyük rolü olur" (Özgül 1988: 138).

Hüseyin Cahit Yalçın da ütöpik bir metin olan "Hayat-ı Muhayyel"i bu dönemde yazar. "'Serbest', 'âzâde, 'âsude' gibi kelimelerin defalarca kullanılmasıyla tavsif edilen ada ise, özlenen hürriyetin sembolüdür" (Özgül 1988: 146). Özgül'e göre Hüseyin Cahit'in gitmek istemesinin asıl sebebi aşkıdır: "Akraba çocukları da olsalar, İstanbul'daki muhitin henüz şer'ikanunî bir mahiyet kazanmamış sevdâ ilişkilerine mekân hazırlamaktan kaçınmasıdır. Hayat-ı Muhayyel biraz da bu problemi çözdüğü için vardır" (Özgül 1988: 147). Gerçi sosyal adaletsizlik, ekonomik eşitsizlik, esaretin kısmen devamı gibi sebeplerin de yazarı etkilediği açıktır; ama, ütöpiden işlenen asıl tema, âşıklara ideal bir sevgi atmosferi oluşturma gayretidir. Sosyallik adına düşünülen her konuda bakış açısı 'sevgi' ile sınırlanır, bu da Hayat-ı Muhayyel'i diğer ütopyalardan ayırır. Mesela; Platon yönetimi kolaylaştırmak için, More ve Campanella mala mülke dayalı hırsızlık, haset, yalan gibi kötülükleri yok etmek için özel mülkiyeti kaldırır. Aynı özellik aşağı yukarı her sosyal ütopyada tekrarlanırken Hayat-ı Muhayyel'de 'şahsî mal' mefhumu vardır" (Özgül 1988: 149).

"Hayat-ı Muhayyel" ilk ütopyaların aksine aileye önem verir ve bu yönüyle dikkat çeker; Platon ve Campanella aile kurumuna karşı iken H. Cahid bir aileler köyü kurmuştur (Özgül 1988: 150). "Fakat, dikkat çekici bir husus, kadının sadece anne ve sevgili oluşudur. Köyün kütüphanesinde erkekler gazete ve kitap okurken kadınlar çorap, fanile örer, çamaşır dikerler. Edebiyat-ı Cedide Topluluğu'nun kadına verdiği özel yere bu hikâyede rastlanmaz. Kadın dişiliği (sevgili, eş, anne) ve üretime katılması ile işlenir" (Özgül 1988: 151).

“Hayat-ı Muhayyel’in aileleri zihinlerinde ‘insaniyet için layık’ gördükleri bir hayatı yaşamak için adaya kaçarlar. Bu özellik Hayat-ı Muhayyel’i ütopyalar içinde özel bir adla, ‘kaçış adaları’ ismiyle anılan gruba sokar. Böyle ütopyalarda fert veya fertler ütopyik bir düzene kaçmazlar, gittikleri yerde hayallerindeki ütopyayı kurmaya ve yaşatmaya uğraşırlar” (Özgül 1988: 150). Dolayısıyla Özgül’e göre “Hayat-ı Muhayyel’e devlet veya toplum karakteri taşımayan, idari eksikliklerini sevgi yoluyla halletmeye çalışan bir topluluğun hikâyesi olarak bakılabilir” (Özgül 1988: 151). Öte yandan Özgül’e göre “Ada sakinleri devamlılıktan üreyip çoğalmayı, kalıcılıktan da geride sevgi ve mutluluğa dair bir iz bırakmayı anlar gibidirler. Hâlbuki bu özellikler bir toplumun gerçek dünyada yaşayabilmesi için kafi değildir” (Özgül 1988: 154).

Ziya Gökalp’in “Turan” şiirinde ve “Kızılma” da da ütopyik izlekler vardır. Ziya Gökalp, “Turan” adlı şiirinde de aslında bir anlamda ütopyasını anlatmaktadır. Gökalp, “Vatan ne Türkiye’dir Türklere, ne Türkistan;/ Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Tûran...” demiş ve dünyadaki bütün Türkleri bir arada toplayacak olan o hayalî ülke Turan’ı işaret etmiştir. Ziya Gökalp’ten çok etkilenen Halide Edip Adıvar’ın ütopyası *Yeni Turan* da Gökalp’in bu şiirinden ve idealinden mühlhemdir. Ziya Gökalp ayrıca “Kızıl Elma” adlı şiirinde yine bir hayal ülke, ideal ülke tasviri söz konusudur.

“Kızılma yok mu? Şüphesiz vardır;
Fakat onun semti başka diyardır...
Zemini mefkûre, seması hayâl...
Bir gün gerçek, fakat şimdilik masal...
Türk medeniyeti taklitsiz, sâfi
Doğmadıkça bu yurt kalacak hafî” (*Ziya Gökalp Külliyyatı* 1965: 13).

denilerek anlatılan bu hayalî mekânlar da geleneğimizdeki ütopya izleridir. Mollayı dinleyen Ay Hanım, İsviçre’de bir Türk köyü kurarak burada Kızılma’yı gerçekleştirir (*Ziya Gökalp Külliyyatı* 1965: 17):

“Lozan’ın yanında bir Türk beldesi
Şenlendi: Her fennin bir medresesi,
Ziraat, ticaret, sanat evleri
Yapılıp, oldu bir umran meşheri,
Kız, erkek çocuklar gelip doldular,
Yeni Âdem, yeni Havva oldular.
Yavrucak Türklere açık eşiği:
Yeni bir hayatın oldu beşiği” (*Ziya Gökalp Külliyyatı* 1965: 17).

Ütopya, Türkiye’de çoğunlukla siyasî bir içerikle birlikte algılanmış hatta Cumhuriyet’in kendisi de ütopya olarak düşünülmüştür:

“Türkiye özelinde ilginç olan, Cumhuriyet’in kuruluşunun kendisinin bir ütopya olarak görülmesidir. Ahmet Emin Yalman’ın ‘Bu rüya o zaman çok, çok uzak görünüyordu. Fakat Türk milleti Atatürk gibi dehâli bir rehber buldu ve uzak rüyayı gerçekleştirdi’ sözlerine de yansayan bu görüşe göre Cumhuriyet’in kurulması, 19. yüzyıl Osmanlı aydınının ‘Batılılaşma’ ütopyasının gerçekleşmesidir. O andan sonraki ütopya ise ‘çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma’dır. (Kılıç 2004: 80)

Engin Kılıç, Türk ütopyalarının ortak bir özelliğinin, ütopyayı siyasi projenin “protezi” gibi görmeleri olduğunu, ütopyaların yoğunlaştığı zaman dilimlerinin de bunun kanıtı olduğunu söylemektedir (2004: 86). Kılıç’a göre, Türk modernleşme tarihindeki ana dönemeçler, yani Birinci Meşrutiyet, İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleri aynı zamanda yoğun bir ütopya faaliyetinin de görüldüğü zaman dilimleridir (2004: 86). Gerçekten de 1930’lu yıllarda ütopya türünde romanların yoğun olarak yazıldığı görülür. Bugün geldiği çizgide ise daha çok karamsar dünya tasarıları kaleme alındığına şahit olunabilir.

Cumhuriyetin ilanına kadar yayımlanan ütopyik metinler İsmail Gaspıralı’nın (1851-1914) *Darırrahat Müslümanları* (1887-1889), Mehmet Murat’ın (1854-1917) *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* (1308/1891), Halide Edip Adıvar’ın (1884-1964) *Yeni Turan* (1912), Ali Kemal’in (1869-1922) *Fetret* (1913) ve Müfide Ferit Tek’in (1892-1971) *Aydemir* (1918) adlı romanlarıdır.

Bu dönem romanları, çökmekte olan Osmanlı için alternatifler üreten ve kurtuluş çareleri öneren ütopyalar olarak değerlendirilebilir. *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?*, Mizancı Murat’ın Osmanlı imparatorluğunu yıkılışa sürükleyen nedenleri ve kurtarma reçetelerini idealist Mansur Bey üzerinden açıkladığı romanıdır. *Yeni Turan*, dönemin milliyetçi havasını yansıtan ve daha çok kadınların bir ideoloji olarak Türk milliyetçiliğe nasıl hizmet edeceği sorununu yansıtan ve bunu da romanın başkışisi Kaya üzerinden gerçekleştiren bir ütopyik romandır. *Fetret*, Ali Kemal’in 1911’de İngiltere’de kaleme aldığı oğlu Wilfred ya da romandaki adıyla “Fetret”e, Doğu ile Batı’nın kaynaştırılması misyonunu yüklediği romanıdır. Cumhuriyet öncesi yayımlanan son ütopyik roman *Aydemir* de Turancı fikriyatın izlerini taşır ve Anadolu dışındaki Türkleri kucaklamak arzusuyla yazılmıştır. Görüldüğü gibi bu dönem romanlarının ortak özelliği iflas etmiş olan Osmanlılık düşüncesine alternatifler geliştirmek şeklinde genelleştirilebilir.

Cumhuriyetin ilanından sonra Ahmet Ağaoğlu’nun (1869-1939) *Serbest İnsanlar Ülkesi* (1930), Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun (1889-1974)

Ankara (1934) ve Peyami Safa'nın (1899-1961) *Yalnızız* (1951) adlı romanlarında ütöpik izlekler görülebilmektedir. Ağaoglu ve Karaosmanoğlu'nun romanları ulus-devlet düşüncesini destekleyen ütöpik metinlerdir. Peyami Safa'nın *Yalnızız*'da oluşturduğu ütöpik mekan Simeranya ise daha bireysel bir duruş olarak değerlendirilebilir. Bu tarihlerden sonra yazılan ütopya sayısı daha sınırlıdır.

Gülten Dayıoğlu'nun (1935-) *Işın Çağı İnsanları* (1984) adlı romanı da yine bir iyi gelecek ütopyasıdır; ancak insanların iyi hali iradî değildir, özel yöntemlerden kaynaklanır. Ütopyada en önemli sorun, nüfus sorunudur. Nüfusun hızla çoğalmasının önüne geçmek için kurultayca, insanların dünyaya sadece iki yavru getirmelerinin uygun olacağı, kararına varılır. İleri Görüşlüler Ülkesi'nin yöneticileri yeni bir bilim kurulu oluşturmak için üstün zekâlı bebekleri tespit etmeye ve onlara özel bir eğitim vermeye karar verirler. Bu özel neslin, insanlardan uzakta, 'bebekler çiftliği'nde en iyi koşullarda sağlıklı ve mutlu olarak, büyüyüp gelişmesi planlanır. Genç dahiler ülkeyi bekleyen açlık tehlikesi dolayısıyla uzayda bir tarım küresinde doygü bitkisi üretirler. Ancak diğer ülkeler bu bitkiyi onlardan almak için savaş açarlar. Bu sefer diğer ülkelere karşı ışın bombası ile karşı koyulur. Bu silah insanları öldürmez; bilakis bütün kötü huylardan arındırır. Böylece ışın çağı başlamış olur. Ülkeler arasındaki sınırlar kalkmış, insanlar ırk, dil, din, renk ayrımı gözetmeksizin barış içinde birlikte yaşamaktadırlar: "Dünya artık, birbirlerini yürekten seven, birbirlerinin canına, malına ve özgürlüğüne içtenlikle saygı gösteren, ışın çağı insanların dünyasıydı. Hep öyle kalacaktır." (1984: 128).

Ali Nar'ın (1941-) *Uzay Çiftçileri* (1988) adlı romanı yayın evi tarafından ilk İslami bilim-kurgu olarak sunulmuştur. Ali Nar'ın, 2046-2048 arasını anlattığı ütopyasında insan ırkının uzayda çoğalabileceği gündeme gelir. Olaylar İslam Birliğinin Uzay komisyonunun Halep'teki Uzay Üssü'nde açılan kursa yapılan çağrı ile başlar. Romanın her bölümünün başında *Kur'an-ı Kerim*'den ve hadislerden epigraflar bulunmaktadır. Refref II adındaki gemi, Halep Uzay Üssü'nden hareket eder. Misyonu güneş sistemini araştırmak – Mars'ta, Venüs'te madencilik, Satürn uydularında tarım, uydu ve gezegenlerin iskâna uygun hale getirilmesi çalışmaları- uzayda yaşam olup olmadığı ile ilgilenmektedir. Gemide her bitkinin tohumu gibi, tüm hayvan ve insan ırklarının da; Işıklar ülkesinde açılıp büyümeye konmak üzere "Tüp-Bebekler" halinde nüvesi vardır: "En temiz ve meşru soylarıyla.. Evet, Refref II'yi Nuh'un Gemisi gibi anlayabilirsiniz. Bütün dünyanın hülasası yanınızdadır. Tüm dünya canlıları yok olsa, dönüşte sizinle yeniden oluşabilir. Tabii Allah'ın taktiri dahilinde" (1988: 98).

İlhan Mimaroglu'nun (1926-) *Yokistan Tasarısı* (1997) adından da anlaşıldığı gibi olmayan bir yerde “en iyi” hayatın nasıl olabileceğini tasarlayan bir örnektir. Ülkenin ekonomik dizgesi komünist kapitalizmdir. Herkese eşit ücret ödenir. Din, mülkiyet, işsizlik ve emeklilik yoktur. Aile yoktur. *Yokistan Tasarısı*'nda aile olmayışının ön koşulu olarak, evlilik de yoktur. Toplumun birimi bireydir. Kişilere kimlikleri, bireysel olarak verilir. Ana ve baba adları kimlik kartında değil, ancak gerektiğinde kimlik doğrulamaya yararlı bilgiler olarak nüfus kütüğünde yer alabilir. Ütopyada doğum denetimi vardır. İzinsiz doğum yapmak ağır bir suç sayılır.

Ömer Türkeş, Cumhuriyet döneminde yayımlanan beş bini aşkın roman arasında “geleceğin ak ya da kara tasarımını yapmaya soyunanların” sayısının yirmiyi bile geçmediğini bildirir (2005: 86). Türkeş'e göre edebiyatımızda ütopyaların “‘kara’larından daha az rastlanana ‘beyaz’larıdır ki, roman tarihimizde bir tek iyi örneği bile yazılmamıştır” (2005: 86). Türkeş'e göre 1950'lerden sonra pek ütopya yazılmamasının nedeni “romanımızın en güçlü damarının -zaten devrim gibi, sosyalizm gibi gelecek tasarımları kuran- sol düşünce etrafında” atması olmuştur. Romanın içsel nedenleri arasında ilk sırayı ise, yapısı gereği gelecekteki hayat tarzlarını anlatmaya en elverişli roman türü olan bilimkurgu edebiyatının zayıflığına vermek gerekir (Türkeş 2005: 86). Öte yandan '90'lardan sonra bilimkurguya ilgi arttıkça karşı-ütopyalarda da bir kıpırdanma başladığını söyleyen Türkeş, yerli bilim kurgu romanlarında bilimden çok gelecek tasarımlarının ve toplumsal eleştirinin ağır bastığını belirtir” (Türkeş 2005: 86-87).

Edebiyatımızda Karşı-Ütopyalar

Edebiyatımızda çok az örneğini gördüğümüz bu türün 1965'ten sonra yayımlanan örneklerinin daha çok karşı-ütopya formunda olması dikkat çekmektedir. Örneğin Adam Şenel'in (1941-) *Teleandrogenos Ütopyasında Evlilik Hayatı* (1968) ve *Ozmos Kronos* (1993) adlı metinlerinde, kadın-erkek eşitsizliği, evlilik kurumu ve yerleşik geleneksel kodlar karşı-ütopya formunda eleştirilmektedir. Adam Şenel'e göre kadın geleneksel kodların içinde çok ezilmektedir. Aile, Şenel'e göre yıkılması gereken bir puttur. Ailenin *Teleandrogenos*'ta din gibi algılandığını ve kutsal olduğunu düşünen Şenel, kutsal aile dininden ve “kutsal aile tapınağı”ndan bahseder. Şenel'in ütopyasında çocuk yetiştirme usulleri de son derece avangattır.

Çetin Altan'ın (1927-) *2027 Yılı'nın Anıları* (1985) insan hayatının pratikleri hakkında öngörüler içeren bir romandır. Kadın-erkek ilişkileri daha çok “cinsel zevk” merkezlidir. Değer yargılarında ciddi değişiklikler gözlenmeye başlamış ve ahlakî anlamda bir çöküntü yaşanmaktadır. Anne rahmi dışında da özel tüpler içinde seri halinde insan üretebilmektedir.

Öte yandan üreme konusunda farklı yöntemler gündemdedir; yapay yumurtalardan çıkan bazı bebekler uzay adamı olarak yetiştirilir. Evlilik ile ilgili işlemler son derece serbestleşmiş ve resmiyetten çıkmıştır. Evlenmeler boşanmalar, çok yerde kamu denetiminin dışına alınmıştır.

Buket Uzuner'in (1955-) *Balık İzlerinin Sesi* (1992) adlı romanında Birleşmiş Milletler'in dünyanın her yerinden topladığı seksen sekiz seçkin öğrenci ile "normallığın" dışında bir özgürlük içinde çalışacakları Fantolt Seçkin Öğrenciler Merkezi'nde yaşananlar anlatılır. Romanın başkışisi, ütopyanın örnek kadını, Türkiye'den Afife Piri'dir. Afife ütopyanın da örnek kadınıdır. Aynı zamanda Uzuner'i de temsil eden "kadın kahraman", ben-anlatıcı Afife, bir erken onaltıncı yüzyıl Osmanlı amirali ile Türkiye'nin ilk Müslüman kadın oyuncusu Afife Jale'nin soyundan gelir. Bu "bir avuç seçilmiş", ayrıksı ve entelektüeller, Birleşmiş Milletler'in sıradan insan yığınlarına karşı görünüşte rekabete soktuğu seçkin topluluğunu oluştururlar. Romanda özellikle kadın-erkek ilişkileri üzerinde durulurken ütopya olarak tasarlanan bir denemenin nasıl kâbusa dönüştüğüne dikkat çekilir.

Sabri Gürses'in (1972-) *Boşvermişler* (1996) adlı romanı insanın, kadın-erkek ilişkilerinin, hayatın içindeki parçalanmışlığını sorunsallaştıran bir ütöpik metindir. Yönetim gücü uzun zamandır Boşvermişler isimli bir grubun elindedir. Boşvermişler, yok oluşu ve her şeyin çöküşünü savunan –dişil- bir gruptur. Doğumu yasaklamışlardır. Buna koşut olarak insan avı başlar. Batı'da son Cinsel Devrim'den bu yana doğumlar kesildiği için, av, dengesiz doğumlar yapan Doğu'da yayılır. Gebe olanların gebelikleri "söndürülür". Yeni doğurmuş olanların bebekleri yok edilir. Boşvermişler özellikle kadınlar tarafından desteklenen bir gruptur (Gürses 1996: 13).

Zühdü Bayar'ın (1943-) *Sabte Uygarlık* (1999) adlı romanı kültürel zenginliklerin âdil olarak anlaşıldığı ileri bir uygarlık döneminde sona ermiş özgürlüğü ve kölelik dönemini anlatan sosyo-politik bir metindir. Yazar geleceğin dünyasında yitirilen değerlere vurgu yapar.

Alev Alatlı'nın (1944-) *Kâbus* (1999) ve *Rüya* (2001) adlı metinlerinde 2020'li yıllarda Yeni Dünya Düzeni tarikatının iktidarı ve mücadele halindeki Onarımcılar'ın öyküsü anlatılır. Alatlı'nın romanı, *Kâbus*'un yerleşik kadınlık rollerini reddeden başkışisi İmre Kadıazade, Alatlı için örnek bir kadın konumundadır. *Kâbus* adlı karşı-ütopyada, gelecek özellikle geçmişin eleştirisi üzerinden yapılmaktadır. Romanda "afazi" yani toplumsal bellek yitimi, "ülkenin işgali" ve "Yeni Dünya Düzeni" gibi konular merkez problemlerdir. Romanda hemen bütün meseleler kadın ve erkek bilinci üzerinden tartışılır ve "erkeğe ait öğeler" yüceltilir. Kadınsı öğe,

türün, ocağın, ailenin, kökenin, var olanın koruyucusu olan anne/kadın, her koşul altında, yaşamayı seçecektir. Ancak romanın temel felsefesine göre bu onurlu bir durum değildir (Alatlı 1999: 495). Alatlı, *Rüya* adlı ütopyasını ise daha baştan “Eril ruhlara” ithaf etmiştir.

DR.’nin iki ütöpik anlatısı vardır: *Uykusuzlar* (2002) ve *Yedi Uyuyanlar*. *Yedi Uyuyanlar*’da karşı-ütopya yapısı İslâm devleti ütopyasının üzerine kurulmuştur. Romanda “İslâm devleti” bir karşı-ütopya olarak kurgulanmaktadır. Yedi Uyurlar geleceğin Türkiye’inde, Efes’deki mağaralarından çıkarlar. İslâm devrimi olmuştur. Halk zulüm ve baskı altında inlemektedir. Başka dinlerin inananlarının hayat hakkı ellerinden alınmıştır. Bütün özgürlükler yok edilmiştir. *Yedi Uyuyanlar*’ın, ılımlı İslâmiyet ve ılımlı Kemalizm önerdiği söylenebilir. Bu eğilimi bir öneri olarak kalmamakta, uğruna savaşılacak bir ütopya dönüşmektedir. DR.’nin diğer romanı *Uykusuzlar* muhtemel bir gelecek Türkiye’si üzerine sosyolojik bir ikaz içermektedir. Toplumun neredeyse tamamı kafalarına taktıkları imajinatörlerde özellikle cinsel tatminlerine yönelik rüyalar görürler. Sürekli uyurlar. Büyüklerin torunlarına karşı en ufak bir sevgi, ilgi ya da şefkatleri yoktur. Ailede hiç kimse birbiriyle iletişim kuramamaktadır. Çocuklar büyük bir ilgisizlik içindedirler. Hemen bütün ebeveynler imajinatörler yüzünden çevrelerinde olup biten her şeye karşı duyarsızlaşmışlardır. Bu işten en çok zarar gören elbette ki çocuklardır. Şefik ise bir “uykusuz”dur.

Müfit Özdeş’in, *Son Tiryaki* (1996) adlı kitabındaki bütün öyküler bu çerçevede anılabilir. Ama özellikle “Yer altı İnsanları” adlı roman gibi tasarlanmış uzun öyküsünde vurgulanmak istenen insanların çevre konusundaki duyarsızlığıdır. Başkişi Osman, gen mühendisliği ile üretilmiş kendini insan sanan organik bir makinadır: “Atalarımızın yeryüzünü ne hale getirdiğini, milyonlarca yıl önce yeraltına nasıl sığındığımızı, dünyanın yeniden yaşanabilir bir gezegen haline geleceği günü nasıl sabırla beklediğimizi. Hepsini... hepsini hatırlıyorum artık.” (Özdeş 1996: 136).

Tahir Abacı’nın *Adı Senfoni Kalsın*’ı (2004), 2023’te inandığı değerlerin gerektirdiği öncelikler yüzünden hayata ve avukatlığa geç başlayan roman kişisi bağlamında, hukuk ve bilgisayarlar dünyasını iç içe anlatan ütöpik bir romandır. Yazar aynı zamanda bir avukattır. Roman, yazarın da ifade ettiği gibi teknolojinin daha çok hukuk ve avukatlar dünyasında alacağı biçimlerin tasarımı üstüne kurulmuştur.

Cem Akaş’ın (1968-) *Olgunluk Çağı Üçlemesi* (2001) de yine bir karşı-ütopya ve kaotik bir ortamda sunulan bir gelecek zaman tasarısıdır. Yazarın, “olgunluk çağı” olarak tanımladığı dönemde güç odaklarının mücadelesi, gizli örgütlerin, iktidar ilişkilerinin anlatıldığı bir ütopya söz

konusudur. İlk bölümde dünyada olgunluk çağı hüküm sürmektedir. İnsanlar doğayla barışmış, savaşlar bitmiş, dünya çapında bir birlik oluşturulmuştur. Altın bir dönem yaşanmaktadır. Ancak ikinci bölümle birlikte altın sanılan dönemde huzursuzluklar yaşanır ve bir devrim süreci başlar. Üçüncü bölümde yani “Oyun İmparatorluğu”nda Holey Sevner adlı gizli örgütün yüzyıllara tanıklık eden tutanakları, örgütün beyni Kaptan Neeling’in Seyir Defteri, Dünya’nın Ruhu olan O’nun düşsel anlatısı konu edinilir.

Burak Özdemir’in (1974-) *Yıl 2 bin yüz 2* (2002) adlı romanı da benzer yapıda ama ironik bir metindir. Burak Özdemir’in 2102 yılında geçen romanında ütopyanın pratiklerini Şevk@ ve eşi Hooriye’nin hayatları üzerinden yansıtılmaya çalışılır. Özdemir’in ironik ütopyasında çocuklar artık başka ninnilerle büyümektedirler: “George Orwell’in bir çiftliği var/ Çiftliğinde metaforlar kullanır/ Sistem eleştirisi vardır/ Çiftliğinde Orwell Baabaa’nın” (2002: 47).

Ayşe Şasa’nın (1941-) *Şebek Romanı* (2004) 2075 yılında hayali bir toplumda geçer. Bir bilimkurgu parodisi olan roman bilimkurgu, mizah, tasavvuf gibi üç öğeyi bir araya getiren bir uzun öyküdür. Ailesinin ilgisizliği ile büyüyen Şizoid, aileye artık inanmamaktadır. Mutsuzluğu yüzünden hep ailesini suçlayan Şizoid’in, Leopar Baba’ya ve Şebek Anne’ye; onların garip, karmakarışık geçmişlerine beslediği şüpheler ve öfkeler, onun psikolojisinde ayrı bir yıkım sürecine neden olur. Ütopyasında çocukların eğitimi üzerinde duran Ayşe Şasa’nın kendisinin de dadıların merhametine muhtaç geçen bir çocukluğu, köklerinden koparılmış bir eğitim süreci vardır. Romanda yozlaşmaya uyum sağlamak anlamında kullanılan “şebekleşme” kavramı üzerinde durulur. “Oyunbaz, havai, vurdumduymaz olabilmek... Tam bir şebek olabilmek... Aklın, duyguların parazitlerinden kurtulup duyumları iyi çalıştırmak.. Muhteşem Şebek İmparatorluğunun uyumlu, verimli, başarılı, buluş sahibi bir bireyi olabilmek...” (Şasa 2004: 31).

Gülayşe Koçak’ın (1956-) *Topaç* (2004) adlı romanında değerlerin yozlaşması, daha önce olmadığı kadar çarpıcı bir şekilde ele alınmıştır. Romanın başkişisi “Öğrenci hareketlerinin kızıl saçlı güzel lideri, şimdinin ünlü gazetecisi” (2004: 105) Melisettö, etrafında olup bitenler konusunda son derece duyarlı, özgürlükçü ve demoktrattır. *Topaç*’ta Melisettö’nün şahsında büyük ölçüde kadınların mağduriyeti üzerinde durulur. İnsanlar artık çocuk sahibi olmak istememektedir. Yeni nesilde acıma ve sevgi yoktur. Sokaklarda kimsesiz “Vahşi Çocuklar” vardır ve bu çocuklar çoğunlukla itlaf edilmektedirler. Çocuğu olan tek tük kişilerse, çocuklarını sokak görüntülerinden özenle korur; sokağa çıkarmaz. Çünkü sokaklarda onlara

sunacak iyi bir şey kalmamıştır. Romanda korkunç bir dönemden geçmiş toplum, rehabilite edilmektedir.

Zülfü Livaneli'nin *Son Ada* (2009) adlı romanı son yayımlanan karşı-ütopyalardandır. Ada, kırk ailenin mutluluk içinde yaşadığı bir yerken Başkan'ın taşınmasıyla her şey yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Başkan darbeci bir zihniyete sahiptir. Onun gelişile adadaki bütün denge bozulmuştur. Romanın anlatıcısı ada halkından biridir. Adada yaşayan Yazar, suskunluğu seçen "halk"ı uyarmaya çalışan bir aydındır. Adayı güzelleştiren eskiden huzur veren her şey artık insanlara korku vermeye başlamıştır; deniz bile. Başkan ada için en büyük tehlikenin Yazar olduğunu düşünmektedir. Yazar gözaltına alınır ve adadan sürülür. Anlatıcı ve Lara yakalanır. Ancak bu sırada bakkalın kambur oğlu beklenmeyecek bir biçimde Başkan'ı öldürür. Başkanın cenazesi adamları tarafından adadan götürülür; ada yeniden martılara kalmıştır: "Biz boyun eğdiğimiz ve adım adım içine sürüklendiğimiz zulmün ne kadar kötüleşebileceğini tahmin edemediğimiz için yenilmiştik. Daha o ağaçlar kesildiği, bakkalın masum oğlu dövüldüğü zaman ses çıkarmalı, başkaldırmalıydık. Bunu yapamamıştık. Başkan'ın attığı her adımı büyük bir saflıkla kabul etmiştik. Martılar ise karşı koydukları ve uzlaşmadıkları için kazanmıştı." (Livaneli 2009: 181). Ütopyada dikkat çekilmek istenen esas nokta baskıya karşı koymayı bilmektir.

Oya Baydar'ın güncel sorunlara değinen *Çöplüğün Generali* (2009) adlı romanı ise şimdilik son karşı-ütopyamız, edebî anlamda son kâbusumuzdur. Romanda gündeme getirilen "ilgisizlik, umursamazlık, toplumsal bellek yitimi" gibi sorunlar hassasiyetle ele alınması gerekli problemlerimiz olarak sunulur. Roman, bir panelde bildiri sunmak üzere yola çıkan psikiyatrin, havaalanına giderken birden yolunu kaybetmesi ve kendini kayıp bir coğrafyada bulması ile başlar. Merakla geçmişin, gerçeğin peşine düşen psikiyatr, yaşadıklarını biri gazeteci diğeri jeolog iki arkadaşı ile paylaşır. Araştırmalara başlarlar. Psikiyatr bu meraklı araştırması sırasında, o kayıp coğrafyada bir roman bulur. Son bölümü kaybolmuş bir romandır bu. Eski gazete arşivlerinde yazarla yapılmış söyleyişinin tarihine göre roman 68 yıl önce yazılmıştı. Çöplüğün generali aslında bir metafordur. Roman, kolektif hafıza kaybına ve toplumun unutmamasından kendi iktidarları adına yarar uman derin odaklara dikkat çeker. Romanda bahsedilen "Üç Maymun Virüsü" bütün bir topluma bulaşmış gibidir. Etrafında olup bitenlere karşı herkes son derece duyarsızdır. *Çöplüğün Generali*'nde hatırlamak, unutmak, bellek ile ilgili yapılan oyunlar ve ironi de dikkat çeker.

Sonuç

İdeal bir toplum düzeni isteğinin insanoğlu için hep vazgeçilmez olduğu görülmektedir. Platon'un *Devlet*'inden beri ütopyalar yoluyla mevcut sistemin aksayan yönlerini eleştiren ve ideal hayat tarzını anlatan metinler yazılmaktadır. Türe adını veren *Ütopya*, Avrupa'da hümanist akımın önemli yapıtlarındandır. Bu metinleri başka ütopyalar takip etmiştir. Her ütopya tasarımının totaliteryen bir tasarı olması ve tasarımın ötekiyi tamamen ortadan kaldırarak yapılması, ütopyada özgürlükten, eşitlik adına vazgeçilmesine neden olmuş. Bu da ütopyaların, karşı-ütopyasını da beraberinde getirmesine yol açmıştır. Karşı-ütopyaların ortak özelliği, toplumları gelecekte bekleyen tehlikeleri göstermektir. Bu tehlike bazen, makinelenen bir toplumda insanın duygu, düşünce ve değer sistemleri ile yok olup gitmesi bazen de, insan özgürlüklerinin, demokratik hakların kurulacak bir despotik devlet tarafından yok edilmesidir. Bu ütopyaların amacı, insanları bu türden tehlikeler için uyarmaktır.

Ütopya, "Hıristiyan Rönesansının Programı" ilan edilmiştir. Hümanizm, başlangıçta tahrif edilmiş Hıristiyanlığı daha sonra ise bütün dinleri karşısına almıştır. Rönesansla, insanların artık sadece ahiretteki mutlulukla yetinmeyip dünyada da mutlu olmayı ister hâle gelmeleri, hümanistleri dünyayı kendilerince cennete çevirme çabasına götürmüştür. Bu da beraberinde Hümanist dönem ütopyalarını getirmiştir. Müslüman toplumlar da ütopyanın neden gelişmediğiyle ilgili farklı argümanlar olduğu görülüyor. Pek çok araştırmacıya göre İslamiyet, dünyayı bir imtihan yeri kabul eder. Dolayısıyla İslam edibi ve mütefekkeri geçici bir süre kalacağı imtihan yerini döşeyip, süsleyip bir daimi ikametgâh oluşturmayı düşünmez. Ayrıca Hilmi Yavuz'un Edward Said'in görüşlerinden hareketle ifade ettiği gibi, Dünya'nın bu hali ile tamamlanmış olduğu düşüncesinden dolayı İslam'ın entelektüel geleneğinde edebî etkinlikle 'alternatif bir dünya yaratma ya da verili Dünya'yı değiştirme veya çoğaltma arzusu' bulunmaz. Dolayısıyla bu medeniyet içinde yazılan metinler, süslemeci metinlerdir, Müslüman toplumlarında ideal kurgu birey üzerinden yapılır, bireyin 'insan-ı kâmil'e ulaşma süreci anlatılır.

Edebiyatımızda ilk ütöpik metinler yıkılmaya yüz tutan Osmanlı Devleti'ni kurtarmaya yönelik çabalarla paralel ortaya çıkar. Bu bağlamda anılacak ilk eserler, daha çok sosyopolitik içerikli olan rüyalarlardır. İlk ütopyamız İsmail Gasıralı'nın *Darürrahat Müslümanları*, bir kadın yazarın kaleme aldığı ilk ütopyamız ise Halide Edip Adıvar'ın *Yeni Turan*'idir. Servet-i Fünûn'un gerçeklerden kaçmak için kurduğu Yeşil Yurt girişimi, Ziya Gökalp'in "Turan" ve "Kızılalma" şiirinde sınırlarını çizdiği milliyetçi

ütopya geleneğimizde anılması gereken ütöpik izlekli metinlerdir. 1930'lu yıllarda ütopya türünde romanların yoğun olarak yazıldığı görülür. Cumhuriyetin ilanından sonra yayımlanan ütöpik romanlar, ulus-devlet düşüncesini destekleyen metinlerdir. Vermek istedikleri toplumsal mesajlar dolayısıyla en başından beri edebîlik meselesini öncelemeyen bu tür metinler, işledikleri konular bakımından değerlendirilmelidir.

1965'ten sonra yayımlanan örnekler daha çok, karşı-ütopya formundadır. '90'lardan sonra bilimkurguya ilgi arttıkça karşı-ütopyalarda da artış olmuş, romanlarda gelecek tasarımlarının ve toplumsal eleştirinin ağır bastığı görülmüştür. Artık geleceğe dönük karamsar bakış öne çıkmakta, bu nedenle de edebiyatımızda ütopyadan çok karşı-ütopya yazılmaktadır. Kadın-erkek eşitsizliği, evlik kurumu, yerleşik geleneksel kodlar, geleneksel aile kurumu eleştirilmekte nüfus artışı, doğum kontrolü, çevreye karşı duyarsızlığın getireceği doğal afetler konu edilmektedir. Son dönem Türk romanında karşı-ütopyaların bu kadar öne çıkması sosyal hayatla da yakından ilişkilidir. Dolayısıyla edebiyatımızdaki karşı-ütopyaların, bu bakımdan sosyolojik birer ikaz olarak değerlendirilmesi de gündeme gelmektedir.

Kaynaklar

- Adivar, Halide Edip (1912). *Yeni Turan*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.
- Ağaoğlu, Ahmet (1930). *Serbest İnsanlar Ülkesi*. İstanbul: Sanayi-i Nefise Matbaası.
- Akaş, Cem (2001). *Olgunluk Çağı Üçlemesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Akçay, Ahmet Sait (2001). "Doğunun Ütopyası: Bireyin Ütopyası". *Parşömen* 3(2): 39-51.
- Alatlı, Alev (1999). *Kâbus*. İstanbul: Everest Yay.
- , (2001). *Rüya*. İstanbul: Everest Yay.
- Ali Kemal (1329/ 1913). *Fetret*. Dersaadet [İstanbul]: Muhtar Halid Kütüphanesi, Matbaa-i Hayriye ve Şürekası.
- Altan, Çetin (1985). *2027 Yılı'nın Anıları*. İstanbul: Özgür Yay.
- Bacon, Francis (2006). *Yeni Atlantis*. Çev. Cenk Saraçoğlu. İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yay.
- Bayar, Zühtü (1999). *Sahte Uygarlık*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Booker, M. Keith (1994). *The Dystopian Impulse in Modern Literature*. London: Greenwood Press.
- Campanella, Tomasso (1996). *Güneş Ülkesi*. Çev. Vedat Günyol ve Haydar Kayzan. İstanbul: Sosyal Yay.

- Cioran, E. M. (1999). *Tarih ve Ütopya*. İstanbul: Metis Yay.
- Dayıoğlu, Gülten (2006). *Işın Çağı Çocukları*. İstanbul: Altın Kitaplar Yay.
- DR. (2002). *Uykusuzlar*. Ankara: Vadi Yay.
- Gürses, Sabri (1996). *Boşvermişler*. İstanbul: Mitos Yay.
- İbn Tufeyl (2006). *Hayy Bin Yakzan*. Çev. Babanzâde Reşid. Haz. Mustafa Uluçay. İstanbul: Etkileşim Yay.
- İslam, Ayşenur Külahlıoğlu (2007). “İsmail Gaspıralı’nın Darürrahat Projesinde Ütopik İzlekler”. *Edebiyat ve Dil Yazıları*. Ed. Ayşenur Külahlıoğlu İslam ve Süer Eker. Ankara: Grafiker Yay.
- İsmail Gaspıralı (2003). *Roman Hikâyeleri Darürrahat Müslümanları*. Haz. Yavuz Akpınar, Bayram Orak ve Nazım Muradov. İstanbul: Ötüken Yay.
- Karaca, Birsen (1994). Rus Edebiyatından Nikolay Gavriloviç Çernişevsi’nin ‘Şto delat?’ (Ne yapmalı), Yevgeni İvanoviç Zamyatin’in ‘Mıy’ (Biz) ve Türk Edebiyatından Peyami Safa’nın ‘Yalnızız’ Adlı Eserinde Ütopya. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (1934). *Ankara*. İstanbul: İletişim Yay.
- Kaynaradağ, Arslan (1993). “Türk Yazın ve Düşünce Tarihinde Ütopya”. *Varlık* 1025 (Şubat): 12-13.
- Kılıç, Engin (2004). “Tanzimattan Cumhuriyet’e Edebi Ütopyalara Bir Bakış”. *Kitaplık* 76 (Ekim): 73-87.
- Koçak, Gülayşe (2004). *Topaç*. İstanbul: Kanat Kitap.
- Kumar, Krishan (2006). *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı-ütopya*. İstanbul: Kalkedon Yay.
- Mehmet Murat (1891). *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?*. İstanbul: Mahmut Bey Matbaası.
- Mimaroğlu, İlhan (1997). *Yokistan Tasarısı*. İstanbul: Pan Yay.
- Nar, Ali (2002). *Uzay Çiftçileri*. İstanbul: Elif Yay.
- Oskay, Ünsal (1993). “Ütopyan Düşünce ile Distopian Düşünce ya da Batılılaşmanın Yolunun Açıldığı Toplumlarla Açılmadığı ‘Doğulu’ Toplumlar”. *Varlık* 1025(Şubat): 6-8.
- Özdemir, Burak (2002). *Yıl 2 Bin Yüz 2*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Özdeş, Müfit (1996). *Son Tiryaki*. İstanbul: Metis Yay.
- Özgül, M. Kayahan (1988). “Bir Ütopya Taslağı: Hayat-ı Muhayyel”. *Türk Dün-yası Araştırmaları* 53: 133-160.
- , (2004). *Türk Edebiyatında Siyasî Rüyalar*. Ankara: Hece Yay.
- Said, Edward (1985). *Beginnings*. New York: Columbia University Press.
- Safa, Peyami (1996). *Yalnızız*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Sarcey, Michéle Riot vd. (2003). *Ütopyalar Sözlüğü*. Çev. Turhan Ilgaz. İstanbul: Sel Yay.

- Somay, Bülent (2001). “Bülent Somay ile Edebiyat ve Ütopya Üzerine”. Röportajı yapan: Ahmet Sait Akçay. *Parşömen* 3(2): 1-12.
- Şasa, Ayşe (2004). *Şebek Romanı*. İstanbul: Gelenek Yay.
- Şenel, Adam (1993). *Ozmos Kronos*. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- , (2003). *Teleandrogenos Ütopyasında Evlilik Hayatı*. İstanbul: İmge Kitabevi Yay.
- Tek, Müfide Ferit (1918). *Aydemir*. İstanbul: Halk Kütüphanesi.
- Turan, Güven (2004). “Yokülkeler... Düş Ülkeler”. *Kitaplık* 76 (Ekim): 63-65.
- Türkeş, A. Ömer (2005). “Önce Hayaller Ölür”. *Milliyet Sanat* 550 (Ocak):86-87.
- Uzuner, Buket (2006). *Balık İzlerinin Sesi*. İstanbul: Everest Yay.
- Yavuz, Hilmi (2003). *Kara Güneş*. İstanbul: Can Yay.
- Ziya Gökalp Külliyyatı-Limni ve Malta Mektupları* (1965) . Ed. Fevziye Abdullah Tansel. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Utopia, Anti-Utopia and the Utopia Tradition in Turkish Literature

Firdevs Canbaz Yumuşak*

Abstract

Since Plato's *Republic*, the desire to achieve an ideal social system has led people to conceive utopias. At the same time, however, utopias came to be seen as totalitarian conceptions for they left freedom out in order to make equality possible, which resulted in the creation of anti-utopias. The feature common to anti-utopias is that they point to the possible dangers awaiting societies in the future. Utopias originated in Europe. The fact that no utopias were created in Muslim societies is attributed to Islam, and it is claimed that the texts written in Islamic civilization did not aim to change the world but to ornament it. The first utopian texts in Turkish literature were dreams written in an effort to save the declining Ottoman State. In the period of Servet-i Fünûn, which was a time of crisis, some utopias such as the Green Country (Yeşil Yurt) initiative emerged. Utopian novels favoring the nation-state became quite common in the 1930s, after the proclamation of the Turkish Republic. After 1965, a pessimist outlook on the future became dominant in Turkish literature and anti-utopias outnumbered utopias, which was a situation closely related to social life. Therefore, it is possible to view these anti-utopias in our literature as sociological signs of warning.

Keywords

Utopia, anti-utopia, humanism, Islam and utopia.

* Assist. Prof. Dr., TOBB, University of Economics and Technology, Faculty of Science and Letters, Department of Turkish Language and Literature – Ankara / Turkey
cfirdevs@etu.edu.tr

Утопия, антиутопия и традиция утопии в тюркской литературе

Фирдевс Джанбаз Юмушак *

Аннотация

Желание человечества построения идеального общественного строя начиная с «Государства» Платона привело к разработке различных утопий. С другой стороны отказ от свободы в целях равенства в утопии превратило ее в тоталитарный проект, это в свою очередь привело к созданию наряду с утопией и антиутопии. Общей особенностью антиутопий является описание ожидающих в будущем общество опасностей. Утопия евроцентрична. Отсутствие развития утопии в мусульманских обществах связывают с исламом, утверждается, что письменные тексты исламской культуры направлены не на изменение мира, а на его украшение. Первые утопические тексты турецкой литературы – это сны, написанные параллельно усилиям по восстановлению Османской империи в преддверии ее краха. В другой кризисный период Сервет-и Фунун встречается такая попытка утопии как «Йешил юрт» (Зеленая страна). После провозглашения Республики в конце 1930-х годов замечено написание романов в утопическом стиле в поддержку идеи национального государства. С 1965 года вперед выдвигаются пессимистические взгляды на будущее, по этой причине в литературе больше произведений по антиутопии, чем по утопии. Данная ситуация тесно связана с социальной жизнью. Таким образом, антиутопии в турецкой литературе можно оценить как социологическое предупреждение.

Ключевые Слова

утопия, антиутопия, гуманизм, ислам и утопия.

* и.о.доц., док. университет экономики и технологии ТООБ, кафедра турецкого языка и литературы – Анкара / Турция
cfrdevs@etu.edu.tr